

ENCIKLOPEDIJA ŽIVIH

Uroš Zupan

*Svetloba znotraj pomaranče II**Za Boruta*

Odkar sem se začel resneje posvečati književnosti, to je "uriti se v različnih oblikah beračenja", imam navado, da, kamorkoli potujem, pa naj bo to za daljše ali pa za čisto kratko časovno razdobje nekaj dni, vedno vzamem s seboj nekaj knjig. Ne polagam jih v nahrbtnik zato, da bi si z njimi zamašil luknje v času, polnil praznino, si skrajšal vožnjo, lažje vstopil v deželo sna in pozabe, temveč zato, da bi mi v raziskovanju jezika, v spoznavanju arhitektonskih sistemov tujih misli dajale kakšen oprimek, ali pa še bolje, da bi pomenile hrano, nikakor ne takšne, ki bi zastrupljala duha in pomenila nezaželen tujek v pokrajinah mojih misli, ampak takšno, ki bi mi dajala moč, me izzivala, mi obnavljala celice in vedno na novo in drugače vzpostavila odnos, ki ga imam do tujega pisanja, do svojega pisanja in do sveta nasploh.

Ko sem pred dvema letoma, prav ob tem času, potoval v Chatanoogo, se natančno spominjam, da sem v nahrbtnik dal tri knjige, poezijo Paula Celana, Scholemovo *Kabalo in njeno simboliko* in Louthove *Korenine krščanskega mističnega izročila*. Polet čez ocean je hitro minil. Prav tako notranji let med Detroitom in Atlanto. Ko sem po pristanku na letališču v Atlanti pogledal skozi okno aviona, sem videl, da so letališki uslužbenci kljub temu, da je bila zunaj trda tema in temperatura zraka nižja kot podnevi, oblečeni v majice s kratkimi rokavi. Po desetih stopinjah pod ničlo, kolikor jih je bilo ob mojem odhodu v Ljubljani, sem se preselil v poletje, ki pa je bilo nenavadno

po tem, da se vegetacija ni skladala s poletno vegetacijo pri nas. Drevesa so bila skoraj gola in tudi trava je imela drugačno barvo. Pozneje se je izkazalo, da je bilo tisto poletje samo eden izmed toplih valov, ki so mu sledile ohladitve. Vendar ta selitev ni bila samo geografska, se pravi, iz enega časovnega in podnebnege pasu v drugega, z enega kontinenta na drugega, ampak so se z njo premestili tudi metafizični nivoji.

V tistih štirinajstih dneh, kolikor je trajal moj obisk, sem imel obveznosti in poln urnik samo tri dni, ko so potekali pisateljska delavnica, branja poezije, pogovori s študenti in ko so se zvečer dogajale izredno kulturne in kultivirane zabave (kadilci na balkonu, nobenih pobruhanih preprog v dnevni sobi). Ostale dneve pa sem, vsaj do večera, ki sva jih z Rickom presedela v katerem od okoliških barov, preživel v hiši in se večino časa ukvarjal s svojima najljubšima opraviloma, s kuhanjem in branjem.

A kaj sem bral? Po nekem nenapisanem zakonu nikakor nisem mogel brati knjig, ki sem jih prinesel s sabo. Nekako nisem mogel toka misli, ki sem ga dobival iz knjig, toka misli, ki se mi je ob branju porajal, uskladiti s krajem, kjer sem bil, in z atmosfero, ki me je obkrožala. Lesenih predmestnih hiš z vrtovi, avtocest, nakupovalnih središč, skratka ikonografije, ki mi je napadala oči, nisem mogel povezati z vsebino knjig, s podobami, ki mi jih je posredoval tekst, s Sadefom, z Gerono, z Albižani in drugimi kraji in dogodki iz zibelke zahodne civilizacije. Če bi bil vsaj kje kakšen hladen kamen, tlakovana ulica, cerkvena ladja iz kakšnega oddaljenega stoletja kot mesece pozneje, ko sem smrtonosno osamljen taval po Vilniusu in so me velikanske cerkve navdihovale z grozo pozabljenja in večnostjo, ali pa če bi, kot doma, lahko gledal v predvečer in tam videl osvetljene cerkvene zvonike, poslušal zvonove, če bi se vsaj na kakšni ulici počutil tako kot v Krakovu, kjer se mi je vedno zdelo, da sem v kakšnem Kafkovem romanu, če bi vsaj lahko začutil metafizični duh prostora, duh mesta, bi mogoče šlo. Ampak ne, upal sem zaman. In svoje knjige sem moral zamenjati za branje, ki sem ga našel na Rickovih knjižnih policah. Postajalo mi je jasno, da je "Amerika ubila metafiziko". Nemogoče mi je bilo potegniti vzporednice med Izakom Lurijo in REM, med Plo-

tinom in Smashing Pumpkins. Začel sem jasno čutiti, da se je velik del moje preteklosti ločil od mene. Počutil sem se, kot da se levim. Kontinent in književnost, ki sta me iniciirala v pisanje, sta začela izginjati z mojega duhovnega obzorja, postajala sta predmeta spomina in nostalgije, ne pa več predmeta dejanskega razmišljanja, akcije in razvoja. Vlak je odpeljal s postaje, in zelo malo možnosti je bilo, da se bo vrnil nanjo še iz kakšnega drugega razloga kot iz potrebe po iskanju izgubljenega časa. Odprl se mi je grob, v katerega sem začel zakopavati svojo preteklost. Dokončno mi je postalo jasno, da je moja domicilna točka Evropa in da se je težko, skoraj popolnoma nemogoče, s koreninami vred preseliti v drugo geografsko in duhovno okolje. Začenjal sem razumeti Eliota in Pounda, ki sta zapustila Ameriko in se naselila v matičnem pristanišču tradicije.

Toda tudi če je moje "spreobrnjenje" doživelo tako močno potrditev, to še ne pomeni, da se je zgodila popolna zatemnitev, "popolna izguba spomina" in da sem ameriško poezijo črtal s seznama. Kajti tudi s tega kontinenta, iz tega stoletja, sta vsaj dva pesnika, ki sta pisala v angleščini (eden še piše) in nista zapustila Amerike ter ju lahko imamo, kot piše Gottfried Benn, za svetilnika, za phares, postave, ki za dolgo časa osvetlijo veliko ustvarjalno morje, sami pa ostanejo v temi. To sta Wallace Stevens in John Ashbery.

Zgodba s tema pesnikoma je skoraj do najmanjših podrobnosti podobna zgodbi, ki sem jo imel s Paulom Celanom. Dolgo nista prišla v območje mojega resničnega zanimanja, čeprav so njune pesmi bile v slovenski *Antologiji ameriške poezije*, ki je izšla sredi osemdesetih in brez konkurence pomeni pesniško knjigo, ki sem jo največkrat prebral. Tako da je po toliko branjih, predvsem pa prenašanjih s kraja na kraj, videti zelo utrujena in dotrajana, ščitni ovitek z Rothkovo sliko na naslovnici se je izgubil že pred leti, rdeče trde platnice so prav tako začele cveteti in odpadati.

Mislim, da obeh pesnikov, če se izrazim po bloomovsko, nisem bral, ker še nisem bil pripravljen zamenjati preprostejših literarnih užitkov za napornejša zadovoljstva. Vendar bi Bloomova ugotovitev glede branja lahko veljala samo za Stevensa, ki je v *Antologiji* zastopan z eno svojih najboljših pesmi – in hkrati tudi eno najboljših pesmi, kar

jih je dalo dvajseto stoletje – z *Nedeljskim jutrom*, nikakor pa ne za Ashberyja, saj razen pesmi *Nekaj dreves* druge njegove pesmi še zdaleč ne dosegaajo njegovega resničnega dometa. Sicer pa so antologije, zaradi različnih okusov in konceptov sestavljalcev, vedno problematične. Hvaležneje je brati posamezne knjige posameznih avtorjev in si po svoji volji in kriterijih izbrati najljubše pesmi.

Ashberyja in njegove poezije pravzaprav nisem odkril v nobeni antologiji, ampak v časopisu *Pregled*, ki ga je svoje čase izdajala ameriška ambasada v Beogradu. Nanj me je opozoril prijatelj Samo in me tako verjetno nekako še globlje iniciiral v poezijo.

Ko sem živel še v Trbovljah, sem se vedno, ko sem si zaželel miru in tišine, odpravil v knjižnico. Ta je imela poleg prostora, rezerviranega za knjige, še manjšo čitalnico. Tudi tistega pomladnega popoldneva sem se usedel v belino prostora, gledal skozi okna mimoidoče in si iz omare, ki je bila za mojim hrbtom, privlekel celo kopico *Pregledov*. Bral sem jih po večkrat, in to za nazaj, da ja le ne bi česa izpustil. Ne sicer v celoti, kot se pogosto dogaja z mlajšimi ljudmi, ki vsekakor hočejo požreti velikansko količino informacij, zanje pa se pozneje, ker niso podprte z življenjem, izkaže, da skopnijo kot aprilski sneg, ampak samo tisto, kar me je zares zanimalo. Kolikor se koncepta omenjenega časopisa spominjam, so bili na začetku daljši članki in prikazi, včasih tudi kakšen intervju, na koncu pa je bil prostor za krajše, nekaj stolpcev dolge recenzije. Ne vem, ali so bile recenzije iz književnosti v vsaki številki, toda v tisti, ki mi je prišla v roke, je takšna recenzija zagotovo bila. Objavljena je bila kritika dotlej zadnje Ashberyjeve knjige, katere naslov se je pozneje izgubil v meandrih mojega spomina, a sem ga čez leta, ko sem si knjigo sposodil v Ameriškem kulturnem centru in jo "pozabil" vrniti, uslužbenci Centra pa so pozabili, da so jo sposodili, znova odkril. Bila je knjiga *A Wave*. Kratkemu prikazu, temeljnemu podatkom o Ashberyju in njegovem "pesniškem izvoru" sta sledili dve pesmi. Ena je imela naslov *Pohajkovanje*, druga pa *Približevanje dežja*. Seveda sta bili obe v srbsčini.

Ko sem ju prebral, pa čeprav v prevodu, se je steklo, ki me je ločilo od Ashberyjeve poezije, zdrobilo na drobne koščke. Prvič se mi je zares uspelo potopiti v magmo njegovega jezika in prvič sem imel

občutek, da lahko potopljen vanjo diham. Nad stvarmi se hitro navdušujem. In tudi Ashberyjevi pesmi, še posebno *Pohajkovanje*, sta zbudili v meni nepopisen občutek navdušenja, ki se ga nisem otesel še do danes. Čutil sem, kako se od besed širi modra svetloba, mogoče je bil vzrok za to barva papirja, na katerem je bila pesem natisnjena, vendar se je ta modra svetloba proti koncu pesmi začela spreminjati v belino.

Omenjeni pesmi iz *Pregleda* sta bili bistveno drugačni od antologizirane *Reke in planine*, ne tako razvejeni in fluidni, temveč natančni in disciplinirani, vendar ne – kot mi je bilo pozneje moč videti – tako ostri kot pesmi Ashberyjevega učitelja Stevensa, čigar poezija pomeni "glas, ki je skoraj popolnoma osvobojen telesa" in deluje le še kot sled piruete in natančnih cerebralnih obratov v praznini. Ashbery ohranja komponento taktilnosti, fizičnosti in telesnosti. Stevensov jezik vidim kot reko, ki "teče okoli zemlje in skozi nebesa, in se zvija med vesoljskimi prostorji", pa vendar nikoli ne zaide iz struge, Ashberyjev jezik pa je tisti, ki poplavlja, prestopa bregove, se razliva čez robove in jih tako mehča. Za to svojo lastnost se lahko zahvali svojemu dedu Whitmanu in njegovemu lebdečemu slogu.

Kolikor se tiste recenzije spominjam, je bil pisec Ashberyju naklonjen. Le na nekem mestu me je zbadlo v oči, da je nekaterim delom njegove poezije očital "frivolnost". To besedo sem odtlej nosil s sabo in se je v zvezi z Ashberyjem, v sicer spremenjeni obliki, a z isto vsebino, še dostikrat pojavljala. Zanimivo je, da se je nekaj podobnega zapisalo tudi Ashberyjevemu prevajalcu v slovenščino in piscu spremne besede k njegovi izdaji v Liriki, Alešu Debeljaku, ki pravi, "da so si kritiki namreč edini, da se je mogoče nenavadno bohotni, če že ne bizarno lepi arhitekturi pesnikove imaginacije približati šele na osnovi začetnega priznanja nemoči, priznanja torej, ki se ne sramuje tega, da prvi vtis, ki ga dobimo ob branju Ashberyjevih pesmi, povzema ena sama beseda *težko*". Utemeljitev težkosti pa počiva v razpršenosti in abstraktnosti te poezije in v bralčevi obremenitvi, da se ne preda zgolj alkimiji jezika, temveč za njo išče "zgodbu".

Ti očitki so, vsaj kar se tiče Ashberyjevih daljših pesmi, nedvomno na mestu. Saj je v daljši pesmi, če ni epske narave, izredno težko

slediti rdeči niti in po navadi ta manko "zgodbe" pesnik nadomešča z mojstrsko uporabo jezika. Mirne duše pa lahko ta očitek ovržemo in nanj pozabimo, če beremo Ashberyjeve krajše pesmi.

Nekako se mi v zadnjem času dostikrat vsiljuje primerjava med abstraktnim slikarstvom in Ashberyjevo poezijo. Kajti tudi v abstraktnem slikarstvu zaradi odsotnosti podobe, ki vodi do lika, le-ta pa se uporablja kot ključ za branje in prevajanje razmerij v sliki, prav tako težko najdemo zgodbo kot v Ashberyjevi poeziji. Primerjava nikakor ni iz trte izvita. Ashbery je bil kot eden izmed predstavnikov "newyorške pesniške šole" tesno povezan s sočasnim gibanjem v slikarstvu, z abstraktnim ekspresionizmom. Oba, poezija in slikarstvo takratnega časa, namreč vzpostavljata zahteve po spontanosti in neposrednosti, aludirata na mesto, ki se večno spreminja, zrcalita urbano senzibilnost. Vse to lahko najdemo predvsem pri zgodnjem Ashberiju, in sicer v pesmih *Slikar* in *Ut Pitura Poesis je njeno ime*. Poleg te povezave pa je bil Ashbery urednik časopisa *Art News* in tudi knjige newyorških pesnikov so na začetku izhajale pri galeristih, kot je bil Tibor de Nagy, in ne pri založbah, specializiranih za beletristiko. Vendar so to samo zunanja dejstva, dosti pomembnejša je Ashberyjeva izjava, v kateri pravi, "da besede uporablja abstraktno, tako kot uporablja abstraktni slikar barvo".

Verjetno je razlika med branjem figurlike in abstraktnih slik (abstraktnih seveda do neke stopnje, tako kot poezija ne more biti popolnoma abstraktna) podobna branju poezije, kjer je treba preprostejše literarne užitke zamenjati za napornejša zadovoljstva. In nedvomno tudi branje abstraktnih slik pomeni napornejše zadovoljstvo in le v zelo malo primerih, mogoče pri budnem in navajenem očesu, ljubezen na prvi pogled. Treba se je, kot nekje piše Tomaž Brejc, prebiti skozi "lazurne nanose", v katerih je skrita poteza, treba se je prebiti skozi snov (v poeziji je to jezik, v slikarstvu pa barva), da pridemo do podobe, in ko se to zgodi, lahko sredi Pollocka zagledamo like in v plapolanju Rothkovih barv prepoznamo jesensko ozračje.

Pot je prej vodila od literature k slikarstvu, sedaj pa lahko hodimo v nasprotni smeri in ugotovimo, da v Ashberyjevem abstraktnem in fluidnem slogu, za njegovo alkimijo jezika prepoznamo resničnost, prepoznamo podobe in situacije, ki nosijo pomen in se povezujejo v zgodbo.

Ko sem pred leti v Trbovljah prvič prebral pesem *Pohajkovanje*, mi je ostala v spominu predvsem kot zaporedje podob in neka posebna nežnost, povezana z mehkobo. Verjetno sem jo bral drugače, kot jo berem sedaj, ko primerjam dve mitologiji, Ashberyjevo, ki se je utelesila v besedilu, in svojo, ki me je spremljala leta in se z dogodki v mojem življenju sproti dograjevala. Toda mitologija Ashberyjevega teksta nikakor ni pomenila popolne zrcalne slike mene samega, ampak je s svojim urejevalnim počelom, ki je eno izmed pogojev umetnosti, fragmentarizirane dele zgodbe, ki sem jo nosil v sebi, prilagodila svojemu ritmu in dramaturgiji, svoji kontinuiteti in poteku.

Takrat je zagotovo nisem bral kot eksplicitno ljubezensko pesem. Verjetno sem ob njej samo začutil neki magnetizem, ki naju povezuje. Da obstaja plast, ki jo lahko postavi med ljubezenske pesmi, sem ugotovil šele dosti pozneje, prav tako pa sem ugotovil, da je to samo ena izmed možnosti branja.

Zdi se mi, da prav znotraj ljubezenske poezije, kar je sicer zelo široka žanrska kategorija, Ashberyjeva pesem zavzema posebno mesto. Saj ne gre za pesem, ki bi bila vezana na neko znano osebo, ni pesem o začetku nekega odnosa v klasičnem pomenu, niti ni pesem o izpolnitvi in o zrelem vrhu, niti ne elegija, ki bi se spominjala "dobrih starih časov" in skušala analizirati napake, ampak je pesem pričakovanja. Pesem o procesu, pesem o sanjah in mogoče tudi pesem o lažnih iluzijah in zmotah. Dogaja se namreč v točki, ko so odprte vse poti, v točki nepreglednih možnosti. In mogoče se mi prav zaradi nepreglednih možnosti ta pesem veže na natanko določen čas in natanko določen vonj. To pa je vonj zgodnje pomladi, ki, po asociativnem sklopu, prav tako pomeni rojstvo in odprtje vseh poti.

POHAJKOVANJE

Kakšno ime imam zate?

Seveda zate ni nobenega imena

Na način, kot imajo imena zvezde,

Kar jim nekako pristaja. Pohajkujoč okrog,

Predmet radovednosti za nekoga,

Toda ti si preveč obseden

S skritim madežem tam zadaj v duši,

Da bi govoril in hodil okrog,

Smejoč se sebi in drugim.

Mora biti precej osamljeno,

Toda hkrati odložitev

Nasprotno delujoča, ko se še enkrat prepričuješ,

Da je najdaljša pot, najučinkovitejša pot,

Tista, ki se je vila med otoki, in

Vedno se je zdelo, kot da potuješ v krogu.

In zdaj, ko se bliža konec,

Se plasti potovanja odprejo na stežaj kot pomaranča.

Tam znotraj je luč, in skrivnost in hrana.

Pridi in poglej, ne zaradi mene, temveč zato.

Toda če bom še vedno tam, dopusti, da se lahko srečava.

(Prevedel Uroš Zupan)

Prva kitica se dogaja predvsem v znamenju ugibanja. Pesem se namreč začne z ugibanjem imena; kajti ime osebe, ki bo mogoče postala ljubljena, je vnaprej vedno neznanka. Nikoli ne vemo, kakšno je, kot nikoli ne vemo, kdaj se neka ljubezen začne. Verjetno se njen začetkek zgodi že dosti prej, preden se sploh dva človeka srečata in spoznata.

Seveda zate ni nobenega imena

Na način, kot imajo imena zvezde,

Kar jim nekako pristaja.

Zvezde so drugačne od ljubljene osebe, ki je v tistem hipu še skrivnost. Zvezde imajo imena in tudi njihov položaj in konstelacija sta nam znana, vemo, v kateri del nebesnega svoda se moramo zazreti, da

jih bomo uzrli in se jim čudili. Kje pa je čovek oziroma po katerih tirnicah kroži nekdo, s katerim bomo izmenjali več kot le naključen pogled in kakšno vljudnostno frazo, pa ni nikoli določeno in znano.

Druga in tretja kitica sta v znamenju nezaupljivosti. Človek pohajkuje okrog, zapeljuje s smehom in vzbuja radovednost. Toda v tem pohajkovanju s sabo vlači tudi

Skriti madež tam zadaj v duši,

ki ga vidim kot rano, ki jo je prizadejala neka prejšnja ljubezen. Tako da se zdaj, ko mu je čas vsaj delno zacelil rane, ne upa znova stopiti pred njeno obličje, ker se boji, da bi se rane znova odprle. Ta strah pa deluje na dva načina; zaradi obsedenosti s preteklostjo potiska v veliko osamljenost, obenem pa deluje kot odložitev, zaradi katere se urimo v potrpežljivosti.

Četrta kitica je v znamenju te potrpežljivosti, v znamenju dobre strani rane, ki jo vlačimo s sabo, saj le-ta človeka plemeniti in ga bo mogoče, kot se zgodi v zadnji kitici, nagradila:

In zdaj, ko se bliža konec,

Se deli potovanja odprejo na stežaj kot pomaranča.

Tam znotraj je luč, in skrivnost in hrana.

Pridi in poglej. Ne zaradi mene, temveč zato.

Toda če sem še vedno tam, dopusti, da se lahko srečava.

Ashbery nas na koncu dobesečno popelje v iluminacijo. Tu se zdi, kot da je bila ljubezen le pretveza za iskanje luči. Vendar pa je ljubezen sama luč, tisto najvišje. In ljubezen se lahko zgodi, le če opustimo ambicijo, pristopimo drug k drugemu brez strahu in plamteče želje. Zgodi se lahko, le če smo nanjo pripravljeni. Drugače se sprožijo zaviralni mehanizmi in ljubezni ni. In tudi če se ljubezen ne zgodi, je že samo srečanje in navzočnost v luči, soudeležba pri skrivnosti in hrani, ki je lahko tudi božja mana, pozdrav in nagrada za tistega, ki je prehodil isto pot, in nam je zato po duhu soroden. Hkrati pa je pesem

tudi pozdrav in slavljenje življenja. In ker ni samo enoplastna, ne deluje le kot iskanje ljubezni ali pa iskanje luči, ampak tudi kot metafora za bralčev napor, ki je poplačan, ko se mu uspe prebiti skozi vse plasti jezika. "Brati pomeni ljubiti." In pot jezika in pot ljubezni sta tedaj vzporedni.

Čez eno uro bom šel na avtobus. Kot vedno zlagam stvari v nahrbtnik zadnji trenutek. Za hip se ustavim pred knjižnimi policami. Oči tipajo in roka se dotika knjig. Ko pride do Ashberyjeve *Selected Poems*, jo z zanesljivo kretnjo vzame s police in položi v nahrbtnik.